

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Напрями розвитку науки криміналістики» вибіркового компонент освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

081 Право

За темою 4

Окремі вчення в структурі судової експертології

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 21.09.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол № 8 від 17.09.2023 року)

Розробник:

Завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ д.ю.н., професор Щербаковський М. Г.

Рецензенти:

Завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Житний О.О.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Степанюк Р. Л.

План лекції.

1. Загальна теорія судової експертології.
2. Принципи, функції та завдання загальної теорії судової експертології.

Рекомендована література:

1. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 424.
2. Експертизи у судочинстві України: посібник / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
3. Клименко Н. І. Судова експертологія : курс лекцій. К., 2007.
4. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.
5. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

1. Загальна теорія судової експертології.

Судовій експертології на сьогодні приділяється значна увага. Становленню та історії розвитку її присвячено багато джерел спеціальної вітчизняної і зарубіжної літератури (О. Шляхов Р. Белкін, А. Вінберг, Н. Малаховська, О. Ейсман, Ю. Корухов, І. Алієв, Т. Аверьянова, О. Россінська, Н. Клименко, В. Гончаренко, С. Бичкова, В. Мітричев, В. Арсеньєв, М. Сегай та інші).

Розвиток інституту судових експертиз суттєво розширив її можливості, і судова експертиза, як вид специфічної діяльності, через міждисциплінарний характер стала об'єктом самостійного наукового знання. У зв'язку з цим виникли пропозиції про створення загальної теорії судової експертизи [1, с. 7; 11, с. 740].

Умовами, що сприяли створенню загальної теорії судової експертизи, були:

- наявність великого емпіричного матеріалу окремих видів експертиз і створення на цій основі їх окремих теорій;
- розробка принципів, методологічних основ, правових і організаційних основ різних видів судових експертиз;
- наявність проміжних теоретичних розробок окремих проблем судової експертизи у монографіях, статтях, навчальній літературі;
- постійне вдосконалення системи методів і методик експертного дослідження;
- наявність розвиненої системи державних наукових експертних установ у різних відомствах країни, які координують свою практичну і наукову діяльність.

Історичний шлях становлення і розвитку теорій судових експертиз зробив її наукою, яка має можливість пояснювати і прогнозувати дослідження її об'єктів і методів. Будучи системою знань, вона має необхідні ознаки, які притаманні будь-якій теорії, і відрізняється своєю специфікою. Виникнення і формування судової експертології стало результатом сучасних тенденцій диференціації і інтеграції наукового знання як прояву впливу науково-технічного прогресу на судову експертизу.

Багато вчених-криміналістів СНД та України, в тому числі і київська школа, визнали судову експертологію самостійною галуззю юридичної науки, однак ряд вчених (М.Я. Сегай, В.Г. Прохоров-Лукін, Н.І. Клименко та інші) розійшлися у трактуванні її місця у системі інших галузей знань. Вони вважають, що подальше її становлення вимагає більш чіткого визначення об'єкта і предмета нової науки, її концептуальних основ, її методології, що слід спиратись на модель експертного пізнання і міжгалузеві вчення та онтолого-гносеологічні орієнтири [5, с. 745].

Ідея формування спеціальної галузі наукових знань про судову експертизу народилася в 50-х рр. спочатку як створення науки про криміналістичну експертизу в межах криміналістичної техніки, як загальна

методика дослідження речових доказів у кримінальному і цивільному праві. (А.І. Вінберг 1955; Ю.М. Кубицкий 1959; А.Р. Шляхов 1959).

Пізніше (1961 р.) А.І. Вінберг і О.Р. Шляхов висловили думку про необхідність розробки загального вчення про судову експертизу, предметом якої є процесуальні умови логічні, фізико-технічні і хіміко-біологічні методи дослідження, а також методика і техніка проведення різних видів судової експертизи.

У процесі подальшого розвитку науки про судову експертизу сформувалося самостійне вчення про судову експертизу, зросла її роль у системі доказування, були створені теоретичні основи предметних галузевих спеціальних знань.

Визначаючи місце судової експертології в системі наукового знання О.О. Ейсман зазначив, що вона «представляется скорее частью криминалистики - обособившейся, имеющей специфические проблематику, предмет и задачи. Ее следует считать учением о судебной экспертизе в системе криминалистики».

Р.С. Белкін у 1978 році висловив своє відношення до неї : «Мы полагаем, что судебная экспертология имеет все основания для консолидирования в самостоятельную область научного знания, если рассматривать ее как науку о закономерностях возникновения и развития судебных экспертиз, процесса экспертного исследования и формирование его результатов, закономерностей, проявляющихся в обнаружении тех методологических и методических основ, на базе которых возможно объединение отдельных видов судебных экспертиз в единую целостную систему с четкой классификацией видов экспертиз как ее элементов»[2, с. 255].

Книга А.І. Вінберга і Н.Т. Малаховської та попередні їх статті, а також наступні уточнення дають повне уявлення про їх концепцію нової галузі знань, яку вони назвали судовою експертологією [3, 4].

Їх робота «Предмет и методологические основы науки о судебной экспертизе - судебной экспертологии» (1980 р.) змінила і доповнила концепцію про судову експертологію. Судова експертологія повинна досліджувати

загальні закономірності і методологічні проблеми теорії судових експертиз і не опускалися до рівня окремих видів експертиз, як практичної конкретної діяльності. Чим вищий рівень буде досягнутий, тим ефективнішою буде структура судової експертології.

Ідея загальної теорії судової експертизи не повторює теорію криміналістичної експертизи 50-х років (В.г. Гончаренко (1987 р.), В.С. Мітричев (1980 р.).

В останні роки питанням загальної теорії судової експертизи приділяли увагу в монографічних роботах І.А. Алієв, Т.В. Аверьянова («Концептуальные основы общей теории судебной экспертизы» (Москва, 1989 р.), Ф. Джавадов («Экспертная деятельность и развитие науки о судебной экспертизе» Баку, 1998), М.Я. Сегай («Судова експертологія - наука про судово-експертну діяльність» (Харків, 2003 р.), колективна монографія «Основи судової експертизи (ч. 1 загальна теорія - М., 1997)», С. Бичкова («Становлення і тенденції розвитку науки про судову експертизу» (Алмати, 1994).

І.А. Алієв писав, що «загальна теорія судової експертизи - це система світоглядних принципів, науково обґрунтованих концепцій, категорійних понять, методів, зв'язків, відношень, здатних відобразити предмет наукового пізнання і узагальнення»[5, с. 15].

Т.В. Аверьянова визначає загальну теорію судової експертизи як систему світоглядних і праксеологічних принципів як самої теорії, так і її об'єкта - експертної діяльності, окремих теоретичних побудов у цій галузі наукового знання, методів розвитку теорії і здійснення експертних досліджень, процесів і відносин - комплексне наукове відображення судово-експертної діяльності як єдиного цілого.

М.Я. Сегай зазначає, що судова експертологія поєднує спеціальні судово-експертні галузі знань із концептуальними засадами єдиної судово-експертної методології [6, с. 6].

С. Бичкова вважає, що метою судової експертології є формування теоретичних знань, а її основним завданням - наукове забезпечення

використання спеціальних знань у судочинстві [7, с. 6]. У цих працях була визначена наука про судову експертизу та її наукове відображення у відповідних теоретичних концепціях, розглянуті питання про можливі структури і системи нової науки. М.Я. Сегай визначив судову експертизу юридичною наукою про судово-експертну діяльність, **об'єктом** якої є діяльність державних юридичних та фізичних осіб щодо забезпечення проведення незалежної і кваліфікованої експертизи, а **предметом** науки - закономірності функціонування правових, методологічних і організаційних засад судово-експертної діяльності [6, с. 25].

Місце судової експертології в системі юридичних наук ще однозначно не визначено: самостійна юридична наука (А.І. Вінберг, Н.Т. Малаховська, С.Ф. Бичкова), самостійна правова дисципліна в межах криміналістики (Р.С. Белкін, І.А. Алієв, Т.В. Аверьянова, Ф.М. Джавадов, В.А. Колдін, Ю.Г. Корухов, В.А. Корноухов, О.Р. Россинська, О.О. Ейсман та ін.) чи доказового права (В.А. Арсеньєв), або ж частина майбутньої науки - загальної експертології (В.О. Митричев).

Викликають принципові дискусійні питання з етіології знань, що використовуються новою наукою, та її зміст. Не можна погодитися з думкою, що судова експертологія являє собою «синтетичну науку», «сплав різноманітних знань» або має «подвійну природу» - юридичну за предметом знань, природничо-технічну за всіма іншими критеріями [8, с. 71].

Як наука, що покликана вивчати закономірності і методологію формування і розвитку судових експертиз, закономірності дослідження їх об'єктів, здійснюваного на основі спеціальних знань, трансформованих на базі галузевих наук у систему наукових методів, методик та засобів вирішення експертних завдань у межах правової регламентації, судова експертологія має бути визначена як прикладна юридична наука, яка за своєю генезою і загальним об'єктом дослідження (злочинна діяльність) належить до циклу кримінально-правових наук.

Слід підтримати думку М.Я. Сегая, що природа знань кожної науки визначається виключно її предметом як частиною об'єктивної дійсності, яку вивчає конкретна наука. Використання знань інших наук (фізики, хімії, біології, математики тощо) не змінює її предмета, ці знання лише пристосовуються для вирішення завдань, які на цю науку покладені [6]. Під час розробки теоретичних засад і відповідних до них рекомендацій, адресованих експертній практиці, судова експертологія використовує такі знання і трансформує їх в знання юридичні, за допомогою яких оптимізується впровадження спеціальних знань в судочинство.

Не можна погодитися і з думкою, що обсяг предмета судової експертології має обмежуватися вивченням закономірностей, притаманних лише загальній методології і структурі експертного пізнання. Будь-яка теорія повинна реалізовувати себе в практичній діяльності тієї галузі, яку вона обслуговує. Тому судова експертологія, безпосередньо не включаючи до свого предмета галузеві судово-експертні знання і практичні види судової експертизи, обслуговує експертну практику опосередковано, шляхом розробки загальних теоретичних засад і засад сучасної експертної методології, яка охоплює типові методи і методики, що ґрунтуються на базових інструментальних засобах і сучасній електронно-обчислювальній техніці та повинна відігравати роль методологічних орієнтирів при побудові галузевих експертних дисциплін і притаманних їм експертних методів, методик і технологій.

Судова експертологія повинна взяти на себе «наукове обслуговування» усіх сторін багатогранної практичної судово-експертної діяльності і процесуального інституту, і галузевої професійної корпорації, що діє в межах судочинства.

У тісній взаємодії з процесуальною наукою (?) судова експертологія повинна активно вдосконалювати правові засади державної політики в галузі судового-експертного забезпечення правосуддя.

Судова експертологія не може обходити осторонь розробку наукових засад організаційно- управлінського аспекту (?), які б забезпечували найбільш ефективне функціонування державних судово-експертних установ як важливої складової судоустрою та судочинства [6].

Нарешті, судова експертологія як наука повинна «потурбуватися» про відновлення своїх кадрів - як науковців, так і експертів-професіоналів. Тому розробка предмета і змісту навчальної дисципліни «Судова експертологія» також є невідкладним завданням нової науки (?).

Такий навчальний курс стане фундаментом розробки атестаційних програм при присвоєнні експертних спеціалізацій, навчальних планів магістратури, аспірантури тощо.

У зв'язку з останнім аспектом заслуговує на спеціальний розгляд питання про взаємодію і взаємовідносини науки криміналістики і судової експертології.

Висловлена в літературі думка (Р.С. Белкін) про те, що криміналістика є для судової експертології звичайною обґрунтовуючою наукою (нарівні з фізикою, хімією, біологією), видається досить спірною. Не можна не враховувати такої суттєвої обставини, що криміналістику треба визнати дійсно основною наукою, завдяки їй зароджувалась експертологія і від якої вона врешті-решт відокремилася. Судова експертологія не тільки зберігає «родимі плями» криміналістики та змісту, а й, у свою чергу, впливає на діалектику розвитку предмета криміналістики та змісту її наукових галузей (криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і криміналістичної методики). Зокрема, потребує уточнення усталений погляд на єдність криміналістичної техніки для слідчого і для експерта. Перша призначена для збирання слідової інформації, а друга - для поглибленого її дослідження на основі спеціальних знань з метою перетворення інформації на доказову. Різні цілі забезпечуються і різними за змістом засобами. Необхідно ставити питання про взаємодію,

«стиковку» двох, хоча і тісно пов'язаних, але ж самостійних галузей науково-технічних засобів, обслуговуючих правосуддя.

На базі криміналістичних теорій ідентифікації і розпізнання, наукові засади яких закладено С.М. Потаповим, теорії ситуаційного аналізу Б.М. Комаринець, Г.Л. Грановський, Г.В. Прохоров-Лукін) сформувались теорії, методи і методики судово-експертної ідентифікації, діагностики та ситуалогії, які істотно відрізняються від слідчих методів ототожнювання, розпізнавання, ситуаційного аналізу обставин злочину.

Тактика призначення експертизи за змістом не збігається з поняттям тактики проведення експертизи. Зовсім інший зміст містить у собі використання спеціальних знань слідчим у криміналістичній методиці розслідування окремих категорій злочинів і використання спеціальних знань експертом, який професійно «обслуговує» конкретні види злочинів (судовий медик, експерт-автотехнік тощо). Фахові знання слідчого і спеціальні знання експерта з приводу криміналістичної характеристики злочину і включення цих знань кожним у свою професійну діяльність мають деякі спільні, але й істотно відмінні ознаки, названі проблеми потребують спільного вирішення наукою криміналістики і судової експертології.

У сучасний період набуті певні емпіричні матеріали, опубліковані наукові роботи, присвячені теорії судової експертизи, її організаційним і прикладним проблемам, що дозволяє визначити судову експертологію як науку, вказати її предмет і об'єкт дослідження, розкрити структуру загальної теорії, визначити її принципи і функції, дати окреме поняття системи.

Зрозуміло, що як у змісті і структурі науки судової експертології, так і у визначенні її окремих понять і елементів відсутня єдність і однозначність, виникають деякі проблеми і дискусійні питання.

Перш за все, це проблема природи науки, об'єкта і змісту, системи судової експертології, її завдань, основних понять криміналістичного прогнозування тощо [6, 8, 9].

Судова експертологія, яка безпосередньо не включає в свій предмет і систему науки спеціальні судово-експертні галузі знань і відповідну їм судово-

експертну практику, аналізує всю судово-експертну діяльність опосередковано - шляхом розробки загальнометодологічних засад такої діяльності.

Починає здійснюватися прогноз В.С. Мітричева про те, що судова експертологія стала спершу базовою, а в подальшому складовою більш широкої юридичної дисципліни «Загальної експертології», яка обслуговуватиме не тільки право, а й потреби управління.

Йдеться про активне поширення судово-експертної діяльності не тільки на сфери управління господарського чи адміністративного судочинства, а й на інші галузі суспільної діяльності, які потребують традиційної експертної оцінки для прийняття важливих рішень у галузі права, управління, економіки тощо.

2. Принципи, функції та завдання загальної теорії судової експертології.

Закони виражають відношення або зв'язок явищ, що охоплюються теорією. Закони, які входять у теорію, розкривають її принципи (під принципами в теорії пізнання розуміють основоположний початок, вихідний пункт якої-небудь концепції, те, що лежить в основі певної сукупності знань) [1].

У науковій теорії принцип становить її корінну основу, навколо якої синтезуються всі її поняття, судження, закони, розкриваючи, обґрунтовуючи і розвиваючи цей принцип. Причому принципами можуть бути різні компоненти наукового знання, що визначається різницею методологічних завдань [1].

Принцип — це основний закон будь-якої теорії (науки, вчення тощо), що за формою є певним узагальненням знання. Деякі автори, прирівнюючи принципи до законів, зазначають, що вони діють об'єктивно і лише розуміють процеси пізнання [2].

Визначаючи основний зміст теорії, принцип стоїть на більш високому ступені в її структурі ніж головні поняття, судження, закони, що залежать від

основного принципу теорії.

Закон — це форма принципу. Закони характеризують наукові принципи стосовно певної діяльності. Принципи судової експертизи розглядали в своїх працях українські та зарубіжні вчені С. Ф. Бичкова, Т. В. Вікторова, А. І. Вінберг, В. М. Галкін, А. В. Дулов, В. К. Лисиченко, Н. Т. Малаховська, О. Р. Россінська, М. Я. Сегай, В. К. Стринжа тощо.

Так, А. І. Вінберг і Н. Т. Малаховська до принципів судової експертології спочатку відносили:

- принцип оптимального використання всієї доказової інформації, яка є в об'єкті;
- принцип комплексності, який під час дослідження об'єкта об'єднує необхідну сукупність сучасних методів і технічних засобів відповідно до вимог науково-технічного прогресу.

Пізніше вчені сформулювали універсальний принцип судової експертології, а саме: «...теоретичне об'єднання основних концепцій предметних експертних наук повинно здійснюватися на основі самої експертології».

М. Я. Сегай та В. К. Стринжа також віднесли до наукових принципів судової експертології принцип комплексності — «умову адекватного пізнання як загального предмета судової експертизи, так і предмета окремих галузей знань, які вивчають закон пізнання зв'язків взаємодії конкретних об'єктів судової експертизи, можливість вирішення широкого кола експертних задач» [6].

С. Ф. Бичкова виокремлює інші принципи, яким притаманні методологічні та логічні ознаки:

- отримання на основі спеціальних знань кримінально-релевантної інформації та її перекодування в доступну для адресата доказування форму;
- оптимальне використання під час розробки наукових основ експертології дослідження інформації про подію злочину;
- об'єднання положень загальної теорії судової експертизи і судово-

експертних галузей наукового знання на основі методики експертного аналізу різних видів злочинів [2].

Р. С. Белкін, визначивши принципи загальної теорії криміналістики, сформулював принципи загальної теорії судової експертології, під якими слід розуміти «исходные положения, которые определяют гносеологическую направленность экспертной деятельности». На його думку, немає специфічних принципів конкретних наук, а є застосування загальних принципів науки до пізнання специфічного предмета [3].

Зрозуміло, що принципи судової експертизи не повинні суперечити принципам її материнських наук, тобто мають бути загальними для всіх знань, які інтегруються. Це принципи детермінізму, історизму, об'єктивності, загальності та наукової обґрунтованості, правового поля предмета та об'єктів.

Усі зазначені принципи, крім загального значення для судової експертології, набувають специфічних відтінків (характерних для всіх юридичних наук), незалежності наукових і практичних результатів від соціальних (насамперед політичних) факторів.

Вчені-криміналісти виокремлюють методологічну, практичну, прогностичну функції загальної теорії судової експертології [4].

Г. В. Прохоров-Лукін і М. Я. Сегай додають до зазначених ще дві функції: адаптаційну і навчально-методичну [5]. Адаптаційна функція загальної теорії судової експертології полягає в точній оцінці застосування нових природних і технічних методів, які використовують у судовій експертології та які встановлюють загальні принципи пристосування їх до завдань експертного пізнання та оцінки отриманих за допомогою цих методів результатів. Навчально-методична функція загальної теорії судової експертології спрямована на забезпечення єдиного підходу до підготовки експертних кадрів незалежно від базової та конкретної експертної спеціальностей.

С. Ф. Бичкова додає до цих функцій синтезувальну та пояснювальну [2].

В. А. Штоф найважливішими функціями будь-якої теорії називає пояснювальну та прогностичну (поясненням називають процес міркування або

розумового висновку, коли з посилок, що містять повну інформацію, обґрунтовується факт, гіпотеза або закономірність теорії; пояснення завжди здійснюють у формі висновку або системи логічних висновків) [6]. З урахуванням характеру та змісту інформації посилок і способу міркування виокремлюють такі типи наукового пояснення: гіпотетичне, під час якого для пояснення використовують гіпотезу (висунені на цій основі гіпотези мають допомогти відшукати наукові закони та теорії); номологічне, яке використовують для пояснення фактів або емпіричних узагальнень хоча б одним науковим законом (виникнення інформації про подію злочину в об'єктах матеріального світу); теоретичне, яке як спосіб пояснення використовує теорію (у цьому полягає її концептуальне ядро). Останній тип пояснення є особливо важливим, бо дозволяє пояснити як окремі факти, так і їх закономірності.

Загалом пояснювальна функція притаманна будь-якій теорії як на стадії її формування, так і в процесі подальшого розвитку. Чим вищим є науковий рівень теорії, тим глибше та повніше вона розкриває сутність і зміст відображеної в ній галузі дійсності, тим досконалішою та різнобічною є її пояснювальна функція, тим вищою є ефективність цієї функції.

Також важливою є прогностична функція загальної теорії. Прогнозування невід'ємне від пояснення. Зв'язок між ними базується на тому, що і прогнозування, і пояснення спираються на ті самі теорії, тобто на ті самі закономірності та зв'язки. Різниця між ними полягає лише в тому, що в процесі пояснення для раніше відомих фактів підшукують теорію, з якої логічно виводять прогнозування, що збігається з описом цих фактів, тоді як прогнозування складається з логічного виведення з цієї теорії висновків, що стосуються невідомих раніше фактів (якостей, явищ), тобто події, яка може і повинна відбутися в майбутньому, а також фактів, які вже існують, але невідомі та мають бути відкриті в майбутньому.

Наголошуючи на значенні прогнозування для загальної теорії судової експертизи, Ю. Г. Корухов писав, що сьогодні є всі підстави говорити про підтвердження практикою таких закономірних свого часу прогнозів, як

інтегрування знань для розробки методів дослідження, розвитку експертної профілактики [4]. Крім того, ця функція дає змогу прогнозувати створення нових і впорядкування наявних окремих теорій удосконалення певних родів експертиз і виникнення нових родів (видів) удосконалення процесуального законодавства, що регламентує експертизи; розвиток різних напрямів організації та проведення судових експертиз, створення автоматизованих систем і робочих місць.

Синтезувальна функція загальної теорії має на меті синтезувати весь отриманий емпіричний матеріал, спираючись на основні закони і принципи. Вона об'єднує, синтезує всі окремі теорії, які входять до загальної теорії, вилучаючи нові закономірні зв'язки між ними та іншими елементами цієї загальної теорії. Синтезування наукових теорій є однією із основних форм розвитку наукових знань [4].

Дія синтезувальної функції наочно проявляється в застосуванні основних законів її розвитку, а саме закону інтеграції та диференціації наукового знання і закону зв'язку та обумовленості науки і практики. Т. В. Авер'янова, погоджуючись у цілому з класифікацією функцій загальної теорії судової експертології, стверджує, що слід говорити не про методологічну функцію, а про світоглядну, бо всі функції теорії виконують методологічну роль. Певні сумніви вона висловлює щодо практичної функції, вважаючи, що точніше слід говорити не про таку функцію, а про практичну спрямованість загальної теорії [7].

Така позиція є дискусійною, адже є підстави вважати, що поряд з теоретичними функціями загальної теорії експертології існують і практичні її функції.

Визначальну роль у судовій експертології, що розвивається за певними законами, відіграють експертні завдання. Характеристиками цих завдань є їх прогностична спрямованість, зв'язок з практичною діяльністю людей та потребами слідчо-судових органів. Вирішення цих завдань стає можливим лише за умови використання різних методів дослідження (природних) і

теоретичного пояснення природи тих чи інших явищ.

На вибір і використання в експертній практиці методів різних наук впливають як цілі, так і завдання судової експертології. Зміст експертного завдання судової експертології певною мірою визначає вибір методу її вирішення (це може бути один з експертних методів). Навіть коли таких методів кілька, експерт залежно від поставленого завдання використовує лише ті з них, які дають змогу отримати достовірні, науково-обґрунтовані результати.

Отже, вибір експертом методів і методик дослідження об'єктів, що надійшли на судову експертизу, залежить від експертних завдань.

Класифікація завдань судової експертизи залишається приводом для наукових дискусій. Першим експертні завдання диференціював Є. Ф. Буринський, який поділив їх на визначені та невизначені.

З огляду на те, що завдання судово-експертного дослідження є комплексним і багатогранним поняттям, застосовують різні підстави їх класифікації. Так, І. Я. Фрідман виокремлює такі чинники: логічна правильність постановки завдання, ступінь його невизначеності, рівень узагальненості, повнота постановки завдання, складність і ступінь проблемності [9].

Найважливішою підставою класифікації експертних завдань та їх розмежування є мета дослідження.

До кінця 70-х років минулого століття всі експертні завдання поділяли лише на дві групи: ідентифікаційні та неідентифікаційні (зокрема, А. І. Вінберг).

На той час такий поділ був виправданий, оскільки першочерговим завданням було вирішення проблем криміналістичної ідентифікації. Питанням криміналістичної діагностики було присвячено статті В. О. Снеткова та З. І. Кірсанова, а також праці стосовно класифікації експертних завдань за різними підставами. У 1977 р. Г. Л. Грановський за підсумками узагальнення експертної практики з комплексного дослідження обстановки місця події запропонував

поділити всі неідентифікаційні завдання щодо мети дослідження на два види: діагностичні та ситуаційні (ситуалогічні) [10].

Аналізуючи співвідношення понять предмета, питання, завдання експертизи, потрібно розуміти, що питання та завдання експертизи дають змогу встановити її предмет, хоча і не входять до його змісту.

Важливими характеристиками експертних завдань є їх практична спрямованість, зв'язок з практичною діяльністю людей, потребами слідчо-судових органів. Вирішення цих завдань стає можливим лише за умови використання різних методів дослідження і теоретичного пояснення природних чи інших явищ.

Уточнення уявлень про типові завдання судової експертизи дає змогу конкретизувати предмет експертного пізнання, що є підставою для розмежування теоретичних і методичних основ різних класів, родів судових експертиз.

У психології поняття «завдання» визначають як проблемну ситуацію, що містить мету, якої вона має досягнути, та умови її досягнення. Розглядаючи поняття «завдання» крізь призму теорії судових експертиз, слід зазначити, що мета завдання є вимогою, яка формується в питанні, що ставиться на вирішення експерта. Умовами вирішення завдання є надані експерту об'єкти, матеріали, вихідні дані, а правилами перетворення виступають розроблені для цього виду завдань методи і методики. М. Я. Сегай та В. К. Стринжа доводять, що в загальному предметі експертного пізнання, абстрагованого від конкретних об'єктів і спеціальних методів, визначення типових завдань, об'єднаних спільністю цілей судового доказування, має методологічне значення для розвитку загальної теорії судової експертизи [9].

Ставлячи за мету розроблення єдиної методології вирішення експертних завдань, розкриття її змісту, деякі автори вважають за можливе досягнути її шляхом створення та опису відповідних класифікаційних систем (нині класифікація завдань судової експертизи є приводом для наукових дискусій).

Усі експертні завдання поділяють на:

- завдання експертної галузі знань, тобто завдання загальної теорії судової експертизи;
- завдання експертної практичної діяльності, тобто завдання експертних досліджень.

Завдання експертної галузі знань поділяють на загальні та окремі (або спеціальні). Загальне завдання — це створення наукової бази для функціонування та розвитку спеціальних знань в експертизі як практичній діяльності з метою отримання достовірної інформації для судочинства.

Окремими завданнями теорії судової експертизи є:

- вивчення закономірностей формування та розвитку певних видів судових експертиз;
- створення нових видів і родів експертиз, пов'язаних з появою нових об'єктів або з удосконаленням методів і методик експертної практики;
- розроблення та вдосконалення засобів, методів і методик експертної діяльності;
- розроблення програмного забезпечення, автоматизованого робочого місця експерта різних видів і родів експертиз;
- систематичний розвиток наукових основ і вдосконалення загальної та окремих теорій судової експертизи;
- розроблення методів і методик оцінки висновків експерта та прогнозування процесів експертної практичної діяльності і завдань досліджень.

До завдань практичної експертної діяльності належать:

- систематичне підвищення експертної компетенції та професійної майстерності;
- підвищення ступеня визначеності експертних висновків;
- оптимізація форми та змісту експертних висновків;
- створення програм підготовки фахівців за різними родами та видами експертиз;
- паспортизація експертних методик і створення баз даних допоміжної експертної інформації (колекцій, зразків тощо);

- створення інформаційної та правової бази з метою реалізації експертної профілактичної діяльності.

У цілому експертні завдання пов'язані з виявленням і вивченням якостей та ознак об'єктів, які дають змогу встановлювати певні події. Отримання такої інформації базується на знаннях і уміннях експерта правильно вибрати та застосувати методику дослідження й окремі методи чи технічні засоби. Вибір методики дослідження залежить від завдань та особливостей об'єктів дослідження.

Як зазначалося, в процесі становлення криміналістичної експертизи завдання судової експертології було поділено на дві групи: ідентифікаційні та неідентифікаційні [4; 10]. З часом вчені пропонували всі експертні завдання поділити на:

- 1) ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні, класифікаційні;
- 2) ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні, діагностичні завдання дослідження стану;
- 3) ідентифікаційні, діагностичні, реставраційні, ситуаційні, класифікаційні тощо.

Ю. Г Корухов, проаналізувавши сутність неідентифікаційних досліджень з позиції вчення про зв'язки, визначив криміналістичну діагностику як окремий метод пізнання, запропонувавши поділити експертизи на класифікаційні, ідентифікаційні, діагностичні (виключивши ситуаційні експертизи) [4].

Цікавою є класифікація експертних завдань Т. В. Толстухіної, яка поділила всі завдання на ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні, реституційні, прогностичні, ретроспективні (ретроспективні завдання не є експертними, а належать до судово-слідчих дій, показань свідків тощо, що наявні в класифікаційному поділі з огляду на випадки, коли вирішення цих завдань потребує допомоги експерта або спеціаліста) [12].

Під реституційними та прогностичними завданнями Т. В. Толстухіна розуміє «воссоздание, восстановление характеристик объекта или криминальной обстановки механизма события и их предсказание на основании

исследования результатов действий объектов или их отображений». Визначення поняття реституційних завдань збігається з визначенням поняття ситуаційних завдань, які більшість фахівців відносять до діагностичних.

На думку А. І. Рудниченка, експертні завдання можна поділити на чотири класи [13]:

- 1) ідентифікаційні;
- 2) діагностичні класифікаційні;
- 3) діагностичні дослідження стану;
- 4) атрибутивні (допоміжні).

Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, Ю. Г. Корухов, Н. С. Романов та інші вважають, що в експертній практиці вирішуються лише два види завдань: ідентифікаційні та діагностичні.

Поняття неідентифікаційних або діагностичних завдань у спеціальній літературі трактуються неоднозначно. Так, Ю. К. Орлов та Ю. Г. Корухов вважають, що діагностичні завдання вирішуються в межах різних досліджень, спектр яких «достаточно широк и определяется условиями и факторами криминальной ситуации».

На думку А. М. Зініна та Н. П. Майліс, «классификация видов криминалистической диагностики осуществляется с учетом характеристики предмета, объектов, методов и технических условий решения диагностических задач» [1].

Можна погодитися із запропонованими вченими підходами до класифікації завдань, а також підтримати авторів колективної монографії «Основы судебной экспертизы», які поділяють діагностичні експертні завдання на класифікаційно-діагностичні, власно-діагностичні, обстановкові, причинно-динамічні, а також на кінцеві, проміжні та допоміжні [14].

Таким чином, усі експертні завдання вчені поділяють на:

- завдання експертної галузі знань, тобто завдання загальної теорії судової експертизи;
- завдання експертної практичної діяльності, тобто завдання експертних

досліджень.

Завдання експертної галузі знань поділяють на загальні та окремі (спеціальні). Загальне завдання можна визначити як створення бази для функціонування та розвитку спеціальних знань в експертизі, тобто для практичної діяльності з метою отримання достовірної інформації для судочинства.